

ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΑΙ ΑΛΒΑΝΙΚΗ ΕΘΝΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΜΥΘΟΙ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΕΣ

ΓΚΑΖΙ ΚΑΠΛΑΝΙ

ΤΟ ΠΑΡΑΚΑΤΩ κείμενο αποσκοπεί να λειτουργήσει ως ένα *σχεδιάγραμμα εισαγωγής*, παρέχοντας κάποιες χρήσιμες ενδείξεις, οι οποίες μπορούν να φωτίσουν με σχετική επάρκεια την σχέση της θρησκείας με την αλβανική εθνική ταυτότητα. Το πεδίο της έρευνάς μας αφορά *αποκλειστικά* τον πληθυσμό που ζει μέσα στην αλβανική επικράτεια (από την δημιουργία του ανεξάρτητου αλβανικού κράτους το 1912 μέχρι σήμερα).

Η «εμπλοκή» της θρησκείας με την εθνική ταυτότητα στα Βαλκάνια αποτελεί ένα σημαντικό σημείο για την κατανόηση, την ερμηνεία και την ανάγνωση της εθνικής (εθνικιστικής) αφήγησης. Καθώς σημειώνει εξ άλλου η ιστορικός Μ. Vickers «*Στα Βαλκάνια η θρησκεία, ο πολιτισμός και η πολιτική είναι πάντα κοντινοί συνοδοιπόροι*».¹

Ο μύθος της θρησκευτικής αδιαφορίας

Ο ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ και καλός γνώστης της ιστορίας των Αλβανών Noel Malcolm αναφέρει τους τέσσερις κύριους αλβανικούς εθνικούς μύθους: τον μύθο της καταγωγής, τον μύθο της ιστορικής προτεραιότητας («είμαστε οι πιο παλιοί σ' αυτή την περιοχή»), τον μύθο των συνεχών αγώνων του έθνους για την επιβίωση. Και τέλος: τον *μύθο της αδιαφορίας των Αλβανών προς την θρησκεία*.²

Σύμφωνα με αυτόν τον τελευταίο εθνικό «μύθο», η θρησκεία στην ζωή των Αλβανών καταλάμβανε και καταλαμβάνει πάντα μία εντελώς περιθωριακή θέση. Αυτό συμβαίνει και λόγω μιας εγγενούς τάσης αδιαφορίας προς την θρησκεία που κατείχε και κατέχει πάντα τους Αλβανούς. Την αντίληψη αυτή μπορεί να την συναντήσει κανείς ακόμα και σε επιστημονικές και ιστορικές αναλύσεις σημαντικών Αλβανών λογίων. Χαρακτηριστική ως προς αυτό είναι η περίπτωση του πατέρα της αλβανικής εθνογραφίας Ε. Τσαμπέι, σύμφωνα με τον οποίον από τον αλβανικό λαό –ο οποίος διακρίνεται για τον ισχυρό και τον δυναμικό του χαρακτήρα– λείπει η αφοσίωση στην θρησκεία επειδή «*η ψυχή του αλβανικού λαού είναι απολύτως ρεαλιστική και προσηλωμένη στα εγκόσμια*».³

Το αλβανικό θρησκευτικό τοπίο όμως, παρουσιάζεται αρκετά πιο σύνθετο και πολύπλοκο από αυτά τα οποία υποστηρίζει ο εν λόγω μύθος. Άλλωστε, δεν είναι δύσκολο για όποιον ζει και μελετά για ένα ικανοποιητικό χρονικό διάστημα στην Αλβανία το τοπίο αυτό, να διαπιστώσει –προσέχοντας πάντα να μην προβεί σε καταχρηστικές γενικεύσεις και απλουστεύσεις– ότι στις διαπροσωπικές και τις κοινωνικές σχέσεις η θρησκευτική ένταξη επηρεάζει τον τρόπο με τον οποίον μπορεί να εκδηλώσει κανείς την «ταυτότητά» του ή, ακριβέστερα, τις ταυτότητές του.

Το θρησκευτικό ανήκειν δεν έπαψε ποτέ να αποτελεί έναν «χώρο» φορτισμένο με σύμβολα και κώδικες που συχνά χρησιμοποιούνται ως εργαλεία για την κατασκευή της εικόνας του Εαυτού και του Άλλου: «Οι ορθόδοξοι λένε ότι είναι οι πιο γνήσιοι Αλβανοί, γιατί ο ορθόδοξος χριστιανισμός είναι η πιο παλαιά θρησκεία των Αλβανών. Η εικόνα που έχουν για τους μουσουλμάνους είναι αρνητική, επειδή θεωρούν ότι δεν είναι αληθινοί Αλβανοί γιατί συνεργάστηκαν για πέντε αιώνες με τους Τούρκους και δέχτηκαν την θρησκεία τους... Από την πλευρά τους οι μουσουλμάνοι υποστηρίζουν ότι είναι οι πιο γνήσιοι Αλβανοί επειδή είναι μεγάλοι πατριώτες. Εκείνοι αντιστάθηκαν στους Σέρβους και ήταν η βάση της εθνικής αναγέννησης, ενώ οι ορθόδοξοι ήταν πουλημένοι στους Έλληνες και οι καθολικοί στους Ιταλούς. Στο τέλος, οι καθολικοί υποστηρίζουν ότι είναι οι μόνοι γνήσιοι Αλβανοί επειδή διατηρούν στα βουνά ακόμα το αλβανικό *Kapuni*, τον πιο παλιό αλβανικό κώδικα τιμής, ενώ οι άλλοι έχουν δανειστεί ξένα ήθη και έθιμα».⁴

Ο Γκάζι Καπλάνι είναι δημοσιογράφος στην ΕΡΑ και συνεργάζεται με εφημερίδες στην Ελλάδα και την Αλβανία.

Παράλληλα, μπορεί κανείς να παρατηρήσει στην Αλβανία τους πολυάριθμους μεικτούς γάμους ανάμεσα σε χριστιανούς και μουσουλμάνους. Την αμοιβαία ανταλλαγή επισκέψεων μουσουλμάνων και χριστιανών για τις γιορτές του Πάσχα και του *bayram*. «Εκδηλώσεις» (που μπορεί ή μπορούσε να βρει κανείς και σε άλλα μέρη των Βαλκανίων) όπως εκείνη στην καθολική εκκλησία του Αγίου Αντωνίου της Πάντοβα στην πόλη Λατς της Βόρειας Αλβανίας, την οποία λίγο πριν τα

ως μια «εθνική» λογοτεχνία, η οποία εντάσσεται στο ρεύμα του ρομαντικού εθνικισμού. Θα μπορούσε να ονομάσει κανείς αυτή την περίοδο και «αλβανικό πρωτοεθνικισμό» (αρχές 19ου αι.). Οι πρωταγωνιστές και οι «εκπρόσωποι» αυτού του αλβανικού πρωτοεθνικισμού εκπροσωπούσαν όλα τα θρησκευτικά δόγματα. Η «πολυθρησκευτική» αυτή συνύπαρξη στο επίπεδο της εθνικιστικής ελίτ συνεχίζεται και διατηρείται και όταν περνάμε πλέον στην εποχή της δυναμικής προβολής και εκδήλω-

Ο ΤΥΠΟΣ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗΣ ΟΔΙΟΦΟΒΙΑΣ

Χριστούγεννα επισκέπτονται μαζί μουσουλμάνοι και χριστιανοί προφέροντας τις κοινές προσευχές τους. «Φαινόμενα» που οδηγούν τον ίδιο παρατηρητή να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι «για έναν Αλβανό λίγη σημασία έχει σε ποιον Θεό απευθύνεται η προσευχή, το ουσιαστικό είναι να ακούγεται η προσευχή».⁵

Τέτοια παραδείγματα αντλούμενα από την καθημερινή πραγματικότητα διατηρούν αναμφίβολα την σπουδαιότητά τους, αλλά αν περιοριστούμε μόνο σε τέτοιου είδους διαπιστώσεις, ελλοχεύει ο κίνδυνος να παγιδευτούμε μέσα στα όρια μιας αρκετά στενόχωρης οπτικής. Ωστόσο, για να δούμε πώς παράγονται τέτοια φαινόμενα, αλλά ενδεχομένως και η αναίρεσή τους, οφείλουμε να εξετάσουμε πρωτίστως τις συνθήκες, τον τρόπο και τους όρους με τους οποίους αναδύεται, συγκροτείται και εξελίσσεται ο αλβανικός εθνικισμός και η αλβανική εθνική ταυτότητα.

Θρησκεία και ανάδυση της αλβανικής εθνικής συνείδησης

Ο ΑΛΒΑΝΙΚΟΣ εθνικισμός εμφανίζεται με σημαντική χρονική καθυστέρηση (τέλος 19ου αι., αρχές 20ού αι.) σε σύγκριση με εκείνον των Σέρβων και των Ελλήνων. Αρχικώς, συγκροτείται

της του αλβανικού εθνικισμού (αρχές του 20ού αι.). Ο εθνικιστής φραντσεσκάνος ιερέας και ποιητής Γκέργκι Φίστα είχε «αγαστή» συνεργασία με τον εθνικιστή ορθόδοξο ιερέα και λογοτέχνη (και μετέπειτα αρχιεπίσκοπο) Φάν Νόλι και αυτός, από την πλευρά του, με τον εθνικιστή λόγιο μουσουλμάνο Φαϊκ Κονίτσα.

Θα έλεγε κανείς ότι δεν δυσκολευόμαστε πολύ να συμπεράνουμε πως η αλβανική εθνικιστική ελίτ ήταν εξ αρχής «πολυθρησκευτική». Διαφοροποιούμενος από τον εθνικισμό των γειτόνων (των Σέρβων και των Ελλήνων), στον οποίο ενσωματώθηκαν πολλά στοιχεία της θρησκευτικής ταυτότητας, ο αλβανικός εθνικισμός δεν συγκροτήθηκε διεκδικώντας και προβάλλοντας ως διακριτό του σημείο το θρησκευτικό στοιχείο.

Είναι γεγονός, ότι, αρχής γενομένης με τον Σύνδεσμο της Πριζρένη (1878) –ο οποίος εκτιμάται ως η πρώτη οργανωμένη και δυναμική εκδήλωση της αλβανικής εθνικιστικής συνείδησης–, το εθνικό ανήκειν και η εθνική ταυτότητα αρχίζουν να προβάλλουν ως η υπέρτερη μορφή ταυτότητας, αξιώνοντας τον παραμερισμό κάθε άλλου τύπου ταυτότητας (είτε επρόκειτο για την θρησκευτική, είτε για την τοπική).

Όπως σημειώνει η ιστορικός Μ. Vickers «Όταν πια έγινε εμφανής η παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η εμφάνιση μεταφέρθηκε περισσότερο στο ξεπέρασμα των πολιτιστικών και γλωσσικών και λιγότερο των θρησκευτικών διαφορών [...] Όλες οι θρησκευτικές κοινότητες της αυτοκρατορίας είχαν δι-

κά τους σχολεία, πλην των Αλβανών, που εκπαιδεύονταν ως Τούρκοι. Για να επιτευχθεί η ενότητα του αλβανικού λαού, τα νέα σχολεία δεν θα έπρεπε να έχουν θρησκευτικό χαρακτήρα».⁶

Ενώ ένας από τους πρωταγωνιστές του αλβανικού εθνικισμού, ο ορθόδοξος Βεκίλχάρτζη –ο οποίος το 1850 ίδρυσε τον Αλβανικό Εκπολιτιστικό Σύνδεσμο– υποστήριζε ότι «Η Αλβανία δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς τους Αλβανούς, οι Αλβανοί δεν μπορούν να υπάρξουν χωρίς την αλβανική γλώσσα και αυτή δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς δικό της αλφάβητο και σχολεία».⁷

Οι πρωτεργάτες και οι διαμορφωτές της εθνικής ιδεολογίας δεν χρησιμοποιούν την θρησκεία ως μεσολαβητικό στοιχείο που εξασφαλίζει την ενότητα του έθνους, αλλά στηρίζονται αποκλειστικά στην γλώσσα, την Ιστορία και την αιώνια φυλετική συνέχεια των Αλβανών ανά τους αιώνες. Πρόκειται για έναν εθνικισμό του τύπου «Γλώσσα, Αίμα και Γη».

Στο πέρασμα του χρόνου έχουμε την εκτύλιξη και εμπέδωση μιας «άλλης θρησκείας», του «αλβανισμού». Γράφει ο ιστορικός Roberto Morozzo Della Rocca «Οι αλβανοί καθολικοί είχαν ως πνευματική τους αναφορά το Βατικανό, οι Αλβανοί ορθόδοξοι είχαν το Οικουμενικό Πατριαρχείο, οι σουνίτες Αλβανοί την *Umma* των πιστών του Προφήτη και τους Άγιους Τόπους, οι Αλβανοί μουσουλμάνοι μπεκτασίδες κήρυτταν ένα είδος οικουμενικού πανθεϊσμού, και όμως όλοι ήταν σύμφωνοι να κηρύττουν αφοσίωση και αγάπη για την πατρίδα τους».⁸

Η διαδικασία αυτή όμως δεν έγινε από τη μια μέρα στην άλλη. Σηματοδεύτηκε δε και εξακολουθεί να σηματοδεύεται από συγκρούσεις και αντιφάσεις, ακόμα και από τραγικές εμπειρίες όπως ήταν η περίοδος του ολοκληρωτισμού (1945-1991).

Οι θρησκευτικές διαιρέσεις.

Προσπάθειες «συμφιλίωσης» και υπέρβασης

ΣΤΗΝ περίοδο της «εθνικής αφύπνισης» και της συγκρότησης της αλβανικής εθνικής ταυτότητας φαίνεται ότι η προσπάθεια των Αλβανών εθνικιστών δεν ήταν επικεντρωμένη μόνο στην υπέρβαση των πολιτιστικών και των γλωσσικών διαφορών –όπως σημειώνει η Vickers–, αλλά και των θρησκευτικών διαφορών.

Η αλβανική εθνική συνείδηση ήταν ένα κεκτημένο των ηγετών του αλβανικού εθνικισμού, αλλά δύσκολα μπορεί να υποστηρίξει κανείς ότι το ίδιο συνέβαινε και με το «λαό». Φαίνεται, άλλωστε, πως αυτός ήταν ο λόγος για τον οποίο ο Πάσκο Βάσσα θα καλέσει το 1880 («κάλεσμα» που θα χρησιμοποιηθεί με τραγικές συνέπειες για την επιβολή της αθεΐας στην Αλβανία περίπου έναν αιώνα μετά) τους συμπατριώτες του να παραμερίσουν τις θρησκευτικές διαφορές και να ενωθούν γύρω από την θρησκεία με το όνομα Αλβανία: «Αλβανοί, αδελφοκτόνο πόλεμο έχετε ξεκινήσει!... Μερικοί λένε είμαστε Τούρκοι, άλλοι λένε Λατίνοι! Μερικοί ότι είναι Έλληνες και άλλοι πως Σλάβοι είναι! Μα είστε αδέρφια βρε κακότευχοι! Οι ιερείς και οι χοτζάδες σας έχουν πάρει τα μυαλά/ για να σας χωρίζουν και να σας κρατούν στην φτώχεια!...] Ξύπνησε, Αλβανέ, από τον ύπνο ξύπνησε/ και όλοι σαν αδέρφια σε μια μπέσα

δεθείτε/ και μην κοιτάτε εκκλησίες και τζαμιά/ η θρησκεία του Αλβανού είναι ο Αλβανισμός!».

Την ίδια στιγμή, η συνύπαρξη και η αλληλοαποδοχή ανάμεσα στις θρησκευτικές κοινότητες δεν υπήρξε πάντα και παντού δεδομένη και αυτονόητη, όπως αξιώνει ασυζητητί η εθνική μυθολογία.

Μια από τις μεγαλύτερες αλβανικές πόλεις, εκείνη της Σκόδρα, ήταν διαιρεμένη σε δώδεκα γειτονιές όπου κατοικούσαν μόνο μουσουλμάνοι και δυο γειτονιές όπου διέμεναν μόνο καθολικοί. Οι σχέσεις ανάμεσά τους χαρακτηρίζονταν από κάποια ανοχή αλλά όχι αποδοχή και δεν ήταν λίγες οι στιγμές έντασης ανάμεσα στις δυο κοινότητες.

Επίσης, στο ζήτημα της αλφαβήτου της αλβανικής γλώσσας υπήρχε σκληρή σύγκρουση (όπου ο ρόλος του θρησκευτικού «προσανατολισμού» δεν ήταν καθόλου ουδέτερος) ανάμεσα στους «φιλο-ανατολικούς» –όλοι τους μουσουλμάνοι οι οποίοι τάχθηκαν με το αραβικό αλφάβητο– και τους «φιλο-δυτικούς» – χριστιανοί και μουσουλμάνοι οι οποίοι τάχθηκαν υπέρ του λατινικού αλφαβήτου. Μετά δε την τελική επίλυση της σύγκρουσης υπέρ του λατινικού αλφαβήτου το 1908, οι «φιλο-ανατολικοί» συνέχισαν να αντιτίθενται σθεναρά, επαναφέροντας συχνά το ζήτημα στην δημόσια συζήτηση.

Ταυτόχρονα, στην μεταβατική φάση για την «απόσχιση» από ό,τι είχε απομείνει από την Οθωμανική Αυτοκρατορία με σκοπό την απόκτηση της εθνικής ανεξαρτησίας, δεν έλειψαν ούτε τα κινήματα ούτε οι εξεγέρσεις που ως βασικό τους στόχο είχαν είτε την προστασία του μουσουλμανισμού (όπως ήταν η περίπτωση του Μουλά Ζέκα και του Συνδέσμου της Πέγια το 1889), είτε την ίδρυση ενός θρησκευτικού μουσουλμανικού κράτους, όπως ήταν η εξέγερση του Χατζί Καμίλι στην κεντρική Αλβανία. Παρόλο που μπορεί να υποστηρίξει κανείς ότι τέτοιες ενέργειες έμοιαζαν περισσότερο με αναχρονιστικές κινήσεις προστασίας ενός κόσμου που χανόταν, δεν μπορεί να παραλείψει κανείς το γεγονός ότι τα κινήματα αυτά είχαν λαϊκή απήχηση.

Η προσπάθεια αποβολής του θρησκευτικού στοιχείου από την εθνική ταυτότητα είχε τους «συγκεκριμένους» της λόγους. Οι Αλβανοί εθνικιστές πάσχιζαν να πείσουν τους «Ευρωπαίους» ότι οι Αλβανοί αποτελούσαν έναν λαό με διαφορετική, ιδιαίτερη ταυτότητα. Προσπάθεια αρκετά δύσκολη, αφού από τη μια η οθωμανική διοίκηση δεν αναγνώριζε μια αλβανική ταυτότητα και θεωρούσε τους Αλβανούς ως Τούρκους, ενώ από την άλλη, τους χριστιανικούς πληθυσμούς τους «διεκδικούσαν» συνήθως οι εθνικισμοί των γειτόνων. Γι' αυτό και ο Σύνδεσμος της Πριζρένη, απευθυνόμενος στο Συνέδριο του Βερολίνου (1878) –όπου ουσιαστικά η αλβανική ταυτότητα δεν αναγνωρίστηκε ως μια «υπαρκτή» ταυτότητα– σημειώνει: «Όπως δεν είμαστε και δεν επιθυμούμε να είμαστε Τούρκοι, για τον ίδιο λόγο θα αντιταχτούμε με όλες μας τις δυνάμεις σε οποιονδήποτε θελήσει να μας μεταβάλει σε Σλάβους, Αυστριακούς ή Έλληνες. Επιθυμούμε να είμαστε Αλβανοί».

* * *

Οι πρωτεργάτες του αλβανικού εθνικισμού και της αλβανικής συνείδησης δεν έδειχναν όλοι και πάντοτε την ίδια αδιάφορη

και ουδέτερη στάση προς την θρησκεία ή τις θρησκείες. Επ' αυτού αξιοπρόσεκτη περίπτωση αποτελεί η προσπάθεια του Αλβανού εθνικού ποιητή, του Νάιμ Φράσερι, ο οποίος στο ποιητικό του έργο επεξεργάστηκε την ενσωμάτωση στην εθνική ταυτότητα θρησκευτικών συμβόλων και μύθων που δανειζόταν από την ισλαμική μυθολογία. Επιδιώκοντας να παροτρύνει τους Αλβανούς ενάντια στην οθωμανική κατοχή, ο Φράσερι προς το τέλος του 19ου αιώνα προσπάθησε να προωθήσει

Christi για τους Πάπες του XV αιώνα– του Σκέντερμπεϊ (1405-1468). Ο Σκέντερμπεϊ «αλλαξοπίστησε» επανειλημμένως. Πιθανότατα καθολικός στην αρχή, «παραδίδεται» από τον πατέρα του, τον Γκιώνη Καστριώτη, ως όμηρος στον Σουλτάνο Μεχμέτ Ι. Στην αυλή του Σουλτάνου μεγαλώνει ως μουσουλμάνος και παίρνει τον τίτλο τιμής Σκέντερμπεϊ. Το 1443 κατακτά με νόθο φερμάνι το κάστρο της Κρούγια (σημερινή Βόρεια Αλβανία). Το 1444 ιδρύει τον Σύνδεσμο της Λέζα και μέχρι το

Ανεξαρτησία και το καθεστώς του Ζόγου

ως κεντρικό μύθο του αλβανικού έθνους τον γνωστό ισλαμικό μύθο της «Μάχης της Καρμπαλά».⁹

Σύμφωνα με τον ιστορικό G. Duijzing¹⁰ είναι πολύ πιθανόν ο Φράσερι να έβλεπε ένα αντίστοιχο πρότυπο στην μάχη του Κοσόβου και στον τρόπο που αυτή ενσωματώθηκε από τους Σέρβους στην εθνική τους ταυτότητα και μυθολογία. Και στις δυο περιπτώσεις έχουμε να κάνουμε με μια χαμένη μάχη που στο βάθος προωθεί τον μύθο του αιώνιου και ηρωικού θύματος.

Ο Νάιμ Φράσερι από την Κωνσταντινούπολη όπου ζούσε, πιθανώς πίστευε ότι η θρησκεία μπορούσε να επιτελέσει ένα σημαντικότερο έργο για την προώθηση της εθνικής ταυτότητας και μυθολογίας, όπως και για την επίτευξη της ενότητας. Την ίδια στιγμή, ο Φράσερι φαίνεται πως είχε κατανοήσει επαρκώς ότι το κοινό του ήταν πολυθρησκευτικό. Γι' αυτό δεν αγνοεί την ύπαρξη των άλλων θρησκειών, αλλά προτείνει το δόγμα των μπεκτασίδων ως αυτό που προσιδιάζει καλύτερα στην περίπτωση των Αλβανών: «όχι μόνο ανάμεσά τους, αλλά και με όλους τους άλλους ανθρώπους οι μπεκτασίδες είναι πνευματικά αδέρφια. Εκείνοι αγαπούν το γειτονιά τους σαν τον εαυτό τους, είτε είναι μουσουλμάνος είτε είναι χριστιανός... Αλλά πάνω από όλα αγαπούν την πατρίδα τους και τους συμπατριώτες τους, γιατί αυτή είναι η υψηλότερη αρετή» έγραφε ο Φράσερι¹¹.

Οι Αλβανοί, πάντως, δεν «επέλεξαν» ως βασικό τους εθνικό μύθο την «Μάχη της Καρμπαλά», αλλά –εκείνον του *athleta*

1468 προβάλλει σθεναρή αντίσταση στον οθωμανικό στρατό, εμποδίζοντας την πορεία του προς τις ιταλικές ακτές. Ο πάπας Νικόλαος V τον χρίζει «αθλητή του Χριστού»¹².

Στην εξιδανικευμένη εικόνα του Σκέντερμπεϊ (αποκομμένη από το ιστορικό πλαίσιο και φτιαγμένη στα μέτρα της εθνικής μυθολογίας) οι Αλβανοί εθνικιστές έβρισκαν τα παραδείγματα της ενότητας, της πίστης προς την πατρίδα, της αντίστασης και της πολεμικής αρετής.

Η εικόνα του Σκέντερμπεϊ φιλοτεχνείται με τέτοιο τρόπο ώστε η κάθε θρησκευτική του προτίμηση να έχει περιθωριακή θέση σε σχέση με τον αγώνα του υπέρ του έθνους και την πατρίδα. Ο ορθόδοξος ιερέας Φαν Νόλι είναι ο πιο σαφής σ' αυτό το σημείο. Συγγραφέας ενός πολύ δημοφιλούς βιβλίου με τον τίτλο «Η Ιστορία του Σκέντερμπεϊ», σχολιάζει: «ο Σκέντερμπεϊ ήταν ένας γνήσιος Αλβανός, αφού άλλαζε την θρησκευτική του πίστη ανάλογα με την πολιτική συγκυρία».¹³

Ανεξαρτησία και το καθεστώς του Ζόγου

Το 1912 η Αλβανία ανακηρύσσεται ανεξάρτητο κράτος μέσω πολλών περιπετειών και βασάνων. Όμως η ανεξαρτησία της χώρας αποτελεί περισσότερο ένα τυπικό παρά ουσιαστικό γεγονός. Θα ακολουθήσει μια μακρά περίοδος αμφισβήτησης του νέου κράτους, ακυβερνησίας και ταραχών, συγκρούσεων

ανάμεσα σε ξένους στρατούς μέσα στο αλβανικό έδαφος, εσωτερικών συγκρούσεων για τον έλεγχο της εξουσίας που οδηγούν στην βίαιη εξέγερση του Ιουνίου του 1924. Μόνο προς το 1926 το νεοσύστατο κράτος αρχίζει να αποκτά κάποια σταθερότητα. Η σταθερότητα αυτή συμπίπτει με την επιβολή του αυταρχικού καθεστώτος του Βασιλιά Ζόγου.¹⁴

Ο αυταρχικός πρωθυπουργός και ύστερα αυτο-ανακηρυχθείς Βασιλιάς της Αλβανίας, προσπάθησε από την αρχή να υποτάξει τους ηγέτες των θρησκευτικών κοινοτήτων στην απόλυτη εξουσία του. Ο ίδιος αρεσκόταν να προβάλλει την εικόνα ενός φωτισμένου τυράννου. Όντας μουσουλμάνος, παντρεύτηκε το 1938 μια καθολική κοντέσα ουγγρικής καταγωγής, την Geraldina Arponyi, προκαλώντας την οργή όχι των μουσουλμάνων συμπατριωτών του αλλά του Βατικανού, το οποίο απείλησε την Arponyi ότι δεν θα της δοθεί η Ευχαριστία.

Τον Δεκέμβριο του 1928 δημοσιεύεται το «μεταρρυθμιστικό» Σύνταγμα που καθορίζει τις σχέσεις του κράτους και των θρησκειών: *«Το Αλβανικό κράτος δεν έχει επίσημες θρησκείες. Όλες οι θρησκείες και οι πίστεις χαίρουν απόλυτου σεβασμού και το κράτος εγγυάται την ελευθερία της λειτουργίας και της λατρείας τους [...] Οι θρησκείες δεν μπορούν με κανέναν τρόπο να χρησιμοποιηθούν για την πραγμάτωση πολιτικών στόχων».*

Πάντως οι σχέσεις του Ζόγου με τους ηγέτες των θρησκευτικών κοινοτήτων θα είναι προβληματικές και πολλές φορές θα καταλήξουν σε ανοιχτές συγκρούσεις.

* * *

Οι μουσουλμάνοι αποτελούν την πλειοψηφία των πιστών στην Αλβανία. Υπολογίζεται ότι το 1925 πάνω από 65% του αλβανικού πληθυσμού είναι μουσουλμάνοι, οι περισσότεροι εξισλαμισθέντες –εν πολλοίς εκουσίως– μετά την επικράτηση των Οθωμανών. Επίσης η Αλβανία είναι και το επίκεντρο του μπεκτασισμού και τα Τίρανα η πρωτεύουσά του.¹⁵

Από το 1912 οι ηγέτες της θρησκευτικής κοινότητας των μουσουλμάνων προωθούν ένα είδος «αυτοκέφαλου» Ισλάμ. Το 1921 η «Ισλαμική Εθνική Συμμαχία» κηρύττει την ανεξαρτησία της από το Sheikh-ul-Islam στην Κωνσταντινούπολη. Στην δεκαετία του '20 εμφανίζεται στην Αλβανία μια σημαντική προσπάθεια μεταρρύθμισης του Ισλάμ: απάλειψη και τυπικά της πολυγαμίας, εγκατάλειψη της γλώσσας του Μωάμεθ στην ανάγνωση του Κορανίου, αξιώσεις για κοινωνική χειραφέτηση της γυναίκας κλπ. Τον Οκτώβριο του 1923 κυκλοφορεί το πρώτο περιοδικό της κοινότητας των μουσουλμάνων με τον τίτλο *«Η Ύψιστη Φωνή»*. Το περιεχόμενο του περιοδικού είναι εθνικιστικό και υποστηρίζει τον εκσυγχρονισμό του αλβανικού Ισλάμ και ειδικά τον διαχωρισμό της θρησκείας από την πολιτική. Το 1924 το περιοδικό ανοίγει μια συζήτηση για την θέση της γυναίκας στην κοινωνία και την απάλειψη του τσαντόρ. Οι πρωτεργάτες του περιοδικού τάσσονται εξ αρχής ένθερμα στο πλευρό της απάλειψης, ενώ οι μουφτήδες της Σκόδρα ασκούν οξεία κριτική σ' αυτή την άποψη. Το τσαντόρ στην Αλβανία θα απαγορευθεί επισήμως το 1937.

* * *

Η ορθόδοξη κοινότητα κατατάσσεται δεύτερη σε αριθμό πι-

στών –20% του συνόλου του πληθυσμού (οι αριθμοί αυτοί, όπως συμβαίνει και για τις άλλες θρησκευτικές κοινότητες, σήμερα είναι κάπως σχετικοί)– και απαρτίζεται κυρίως από αλβανόφωνους, ελληνόφωνους, σλαβόφωνους και βλαχόφωνους.

Μετά την κήρυξη της ανεξαρτησίας, όλες οι προσπάθειες των Αλβανών εθνικιστών επικεντρώνονται στην δημιουργία μιας «αυτοκέφαλης» αλβανικής ορθόδοξης εκκλησίας. Σ' αυτή την προοπτική αντιδρούσε όμως το Πατριαρχείο. Στην απόφαση για την δημιουργία της αυτοκέφαλης εκκλησίας έπαιξε σημαντικό ρόλο όχι μόνο το κλίμα της «εθνικής αναγέννησης», αλλά και οι προσπάθειες των Αλβανών εθνικιστών να χειραφετηθούν από την «ελληνική ηγεμονία» πάνω στην ορθοδοξία.

Η πρώτη ορθόδοξη λειτουργία στην αλβανική γλώσσα έγινε στις 22 Μαρτίου του 1908 στη Βοστώνη των ΗΠΑ: το 1907 στο Χιούστον είχε πεθάνει ένας νεαρός Αλβανός. Ο Έλληνας ιερέας της πόλης αρνήθηκε να δώσει την θεία χάρη στο νεκρό νεαρό επειδή ήταν γνωστός ως «Αλβανός εθνικιστής». Αγανακτισμένοι για το συμβάν, οι Αλβανοί της Μασαχουσέτης αναζήτησαν Αλβανό ιερέα και σύντομα ένας από αυτούς, ο Φαν Νόλι, χρίστηκε ιερέας από τον Ρώσο Αρχιεπίσκοπο της Νέας Υόρκης. Ο ίδιος ο Φαν Νόλι θα γίνει ένας από τους πιο συνεπείς εθνικιστές και συνάμα σκληρός αντίπαλος του Ζόγου. Το 1924 θα ηγηθεί μιας βίαιης εξέγερσης που οδηγεί στην ανατροπή του Ζόγου και στην ενθρόνιση για έξι μήνες του Φαν Νόλι ως πρωθυπουργού της Αλβανίας.

Πάντως είναι γεγονός ότι ο Ζόγου υποστήριξε με πάθος την προσπάθεια για την «εθνικοποίηση» της ορθόδοξης εκκλησίας. Αυτή όμως η προσπάθεια έφερε πολλές φορές σφοδρές εντάσεις και διχασμό στους κόλπους των ιερέων αλλά και των πιστών – οι οποίοι ανήκαν σε τέσσερις εθνικές ή εθνοτικές ομάδες. Τελικά στις 12 Απρίλη 1937 ο Οικουμενικός Πατριάρχης Βενιαμίν Ι και οι δώδεκα μητροπολίτες της Ιεράς Συνόδου της Κωνσταντινούπολης αναγνώρισαν την Αλβανική Αυτοκέφαλη Ορθόδοξη Εκκλησία.

* * *

Σύμφωνα με στοιχεία του 1937, οι Αλβανοί καθολικοί αποτελούσαν το 10,2% του συνόλου του πληθυσμού. Οι καθολικοί βρίσκονταν κατά κύριο λόγο στην βόρεια Αλβανία. Οι σχέσεις της κοινότητας των καθολικών και της καθολικής εκκλησίας με τον Ζόγου υπήρξαν συχνά τεταμένες. Η σύγκρουση κορυφώθηκε όταν η κυβέρνηση ετοίμασε νόμο σύμφωνα με τον οποίο ο αλβανικός κλήρος έπρεπε να είναι μόνο αλβανικής καταγωγής. Η δυσφορία της Αλβανικής Καθολικής Εκκλησίας εντάθηκε τόσο που το 1923 οι ιερείς και οι πιστοί άρχισαν να σκέφτονται σοβαρά την δημιουργία ενός καθολικού κράτους στην βόρεια Αλβανία και την διαίρεση της χώρας σε τρία καντόνια. Ο καθολικός αρχιεπίσκοπος Μιέντια υποστήριξε την ανατροπή του Ζόγου το 1924 από τον ορθόδοξο Φαν Νόλι, πράγμα που του στοίχισε, όμως, την εξορία μετά την επιστροφή του Ζόγου στην εξουσία το 1925.

Ως συμπέρασμα, θα μπορούσαμε να επισημάνουμε ότι ο Ζόγου –στην προσπάθειά του για την στερέωση του αλβανικού

κράτους-έθνους– προώθησε όλα τα «δόγματα» του αλβανικού εθνικισμού. Σ' αυτό το πλαίσιο προώθησε την «εθνικοποίηση» της θρησκείας, επιδιώκοντας ταυτόχρονα την υποταγή των θρησκευτικών ηγετών στην απόλυτη εξουσία του καθεστώτος του. Όλη η προπαγάνδα του καθεστώτος προέβαλλε τον Βασιλιά ως τον μεγάλο ειρηνοποιό του έθνους, προωθώντας ταυτόχρονα τον μύθο της αδιαφορίας των Αλβανών προς την θρησκεία. Επ' αυτού είναι χαρακτηριστικό το παρα-

μια αντίληψη για το παρελθόν, αλλά και για να διαδώσουν και να καλλιεργήσουν την ξενοφοβία, την ολαβοφοβία, τον απομονωτισμό, την γλωσσική και εθνική ομοιομορφία».¹⁷

Στην δεκαετία του '60, το καθεστώς, μετά από το κλείσιμο των συνόρων, προχωρά και στο «κλείσιμο του ουρανού». Με μια μεγάλη «λαϊκή κινητοποίηση» (που θυμίζει έντονα την κινεζική Πολιτιστική Επανάσταση) ξεσπούν βιαιότητες σε βάρος του κλήρου και γκρεμίζεται το μεγαλύτερο μέρος των

κάτω προπαγανδιστικό κείμενο στα σχολικά βιβλία της εποχής: «Οι Αλβανοί πάντα ήταν ανεκτικοί. Δεν έχουν ποτέ χύσει αίμα για θρησκευτικά προβλήματα. Αλλά η προπαγάνδα και οι ξένες ίντριγκες, στην διάρκεια και μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, είχαν πείσει τον λαό μας για την ύπαρξη των θρησκευτικών διαφορών. Συνεπώς, ήταν αναγκαίο να επιστρέψει στις καρδιές των Αλβανών το ευγενικό αίσθημα της ανοχής, και εμείς είμαστε υπερρήφανοι που μπορούμε να πούμε ότι ο αγαπητός μας Βασιλιάς το κατάφερε και αυτό»¹⁶.

Η περίοδος του ολοκληρωτισμού

ΣΥΝΔΥΑΖΟΝΤΑΣ τους στοίχους του Πάσκο Βάσσα «η θρησκεία του Αλβανού είναι ο Αλβανισμός» και την έκφραση του Μαρξ «η θρησκεία είναι το όπιο των λαών», το ολοκληρωτικό καθεστώς που εγκαθιδρύθηκε στην Αλβανία το 1945 αντιμετώπισε τις θρησκείες ως ύψιστη απειλή για την εθνική ενότητα και ως επικίνδυνο εμπόδιο στη διαδικασία της δημιουργίας του «νέου ανθρώπου».

Ο Αλβανός ιστορικός Αρσί Πίπα γράφει ότι «Ο Χότζα ήταν αποφασιστικός ώστε να αναδυθεί μια πολιτιστική ατμόσφαιρα όπου επικρατούσε ολοκληρωτικά η λατρεία του εθνικισμού. Η γλώσσα, η λογοτεχνία, η ιστορία, η λαογραφία και η εθνολογία καλλιεργήθηκαν όχι τόσο για να προσφέρουν στους Αλβανούς

θρησκευτικών ναών. Οι ναοί που επιβιώνουν μετατρέπονται σε καφετέριες, κινηματογράφους, αθλητικά και πολιτιστικά κέντρα ή αποθήκες. Ελάχιστοι ναοί διατηρούνται άθικτοι ως έργα τέχνης. Στην Σκόδρα, στην πιο «θρησκευόμενη» πόλη της Αλβανίας, δεσπόζει το «Μουσείο της Αθεΐας». Ιδιαίτερα βίαιη ήταν η καταδίωξη του καθολικού κλήρου, ο οποίος είχε κρατήσει μια σαφέστατη αντι-κομμουνιστική στάση, ήταν πιο οργανωμένος και στα μάτια του καθεστώτος εκπροσωπούσε το εφιαλτήριο της καπιταλιστικής Δύσης στην Αλβανία. Η Αλβανία μετατρέπεται και δια νόμου στην πρώτη «άθεη» χώρα του κόσμου. Ολοκληρώνοντας αυτό το έργο, το καθεστώς διακηρύττει ότι τελικά «απάλλαξε τον λαό από την πνευματική καθυστέρηση, από τα δεσμά των προκαταλήψεων, των θρησκευτικών πίστεων και διαιρέσεων, και όλη την σαπίλα του παρελθόντος»¹⁸.

Η μετα-ολοκληρωτική περίοδος

ΜΕΧΡΙ το 1967 στην Αλβανία υπήρχαν περίπου 1200 τζαμιά, 400 εκκλησίες (ορθόδοξες και καθολικές), όπως και περισσότερα από 300 *tekkes* τα οποία ανήκαν στους μπεκτασή. Όπως προαναφέρθηκε, οι ναοί αυτοί καταστράφηκαν και ελάχιστοι επιβίωσαν. Όσον αφορά τους κληρικούς, πολλοί φυλακίστηκαν και εξορίστηκαν, άλλοι πέθαναν από κακουχίες ή γηρα-

τεία. Το 1991, όταν το καθεστώς καταρρέει και αίρεται η απαγόρευση της θρησκευτικής λατρείας, οι θρησκείες καλούνται να «αναγεννηθούν» περίπου από το μηδέν. Την ίδια στιγμή, η αλβανική οικονομία έχει διαλυθεί, ενώ είναι παντού ορατά τα σημάδια της κρατικής και κοινωνικής διάλυσης, ενίοτε δε και του χάους.

Πάντως το ερώτημα «qno vadis Albania?» – αναφορικά με την σχέση των Αλβανών με την θρησκεία– δεν θα αργήσει να τεθεί. Επ’ αυτού θα μπορούσε κανείς να καταγράψει τρία ρεύματα σκέψης.

Το πρώτο ρεύμα εκφράστηκε πολύ νωρίς από τον γνωστό Αλβανό συγγραφέα Ισμαήλ Κανταρέ. Στο βιβλίου του «*Η Αλβανική Άνοιξη*», καλεί τους συμπατριώτες του να εφαρμόσουν την ρήση «ουδέν κακόν αμιγές καλού». Το κακό σ’ αυτή την περίπτωση είναι το κομμουνιστικό καθεστώς, το καλό είναι ότι, μετά από το μεγάλο χάσμα που έχει δημιουργηθεί πλέον ανάμεσα στους Αλβανούς και στην θρησκευτική πίστη, ίσως η παρούσα συγκυρία είναι ευνοϊκή για την επιστροφή των Αλβανών στην πίστη των προγόνων τους, την χριστιανική πίστη (κατά προτίμηση καθολική). Με αυτόν τον τρόπο, οι Αλβανοί όχι μόνο θα επιστρέψουν στην χαμένη τους «αθώτητα», αλλά θα πάρουν και τυπικά διαζύγιο από την «απολίτιση» Ανατολή στρεφόμενοι, μετά από τόσα χρόνια απομόνωσης, προς την «ευημερούσα και πολιτισμένη» Δύση.

Το δεύτερο ρεύμα, το οποίο είναι αρκετά ισχυρό στην εθνικιστική ελίτ της Αλβανίας και του Κοσόβου, επιμένει στην ευλαβική τήρηση του θρησκευτικού πλουραλισμού, της ανεξίθρησκίας και στην μη ανάμειξη της θρησκείας με την πολιτική. Οι εκπρόσωποι αυτού του ρεύματος είναι πολύ πιο κοντά στους πρωτεργάτες του αλβανικού εθνικισμού.

Έτσι ο Σκελζέν Μαλίκι, Αλβανός διανοούμενος από το Κόσοβο, σημειώνει ότι «*εάν το κενό που άφησε πίσω του ο κομμουνισμός πρέπει να γεμίσει από κάτι, από κάποια εθνική πίστη ή πεποίθηση, αυτή πρέπει να είναι η πεποίθηση ότι οι Αλβανοί είναι ένα έθνος που επιλέγει τον οικουμενισμό και πηγαίνει μπροστά τις παραδόσεις ανθρώπων όπως ο Νάιμ Φράσερι, ο Φαν Νόλι και ο Γκέργκι Φίστα*».¹⁹

Ένα τρίτο ρεύμα, πολύ πιο μειοψηφικό και με ασύγκριτα λιγότερη επιρροή στην αλβανική εθνικιστική ελίτ εμφανίζεται το 1991. Θα μπορούσε κανείς να το αποκαλέσει, χρησιμοποιώντας την ορολογία της Nathalie Clayer, «*ισλαμο-εθνικισμό*».²⁰ Σύμφωνα με αυτό το ρεύμα ο εξισλαμισμός των Αλβανών δεν έγινε ως αποτέλεσμα της επιβολής των Οθωμανών, αλλά αποτελούσε μια εθνική στρατηγική ώστε να αποφύγουν οι Αλβανοί την «σλαβοποίηση» ή την «ελληνοποίησή» τους. Επομένως το Ισλάμ αποτελεί τον «σκληρό πυρήνα» της αλβανικής εθνικής ταυτότητας. Το ρεύμα του «*ισλαμο-εθνικισμού*» χαρακτηρίζεται συνάμα από ένα κρυφό ή σαφή αντι-δυτικισμό και γι’ αυτό αποτελεί και αντικείμενο σφοδρής επίθεσης της πλειοψηφίας της αλβανικής εθνικιστικής ελίτ.

* * *

Γεγονός πάντως είναι ότι η «αναγέννηση» των θρησκειών στο «παρθένο έδαφος» της Αλβανίας «έλκει» αρκετά χρήματα και προσωπικό από όλα τα σημεία του ορίζοντα: από την αλβανική

κή διασπορά μέχρι την Σαουδική Αραβία, από τα γνωστά θρησκευτικά δόγματα μέχρι τις πιο παράξενες θρησκευτικές σέχτες.

Παρά τις εύλογες δυσκολίες, μέχρι τον Σεπτέμβριο του 1992 είχαν ανεγερθεί και τεθεί σε λειτουργία γύρω στα 100 τζαμιά και 30 καθολικές και ορθόδοξες εκκλησίες.

Το 1993 επισκέπτεται την Αλβανία για πρώτη φορά στην ιστορία της ο Πάπας της Ρώμης. Στην ομιλία υποδοχής του ο Πρόεδρος της Αλβανίας Σαλί Μπερίσα θα τονίσει ότι «*Σήμερα σ’ αυτή την πιατεία σας υποδέχονται με ιδιαίτερη χαρά Αλβανοί καθολικοί, μουσουλμάνοι και ορθόδοξοι. Η επίσκεψή σας τους φέρνει πιο κοντά γιατί είναι αδελφία και έχουν ίδιο Θεό, ίδια γη, ίδια μητέρα, ίδιο αίμα, πολιτισμό και γλώσσα*».²¹

Πάντως ο ίδιος ο αυταρχικός Πρόεδρος της Αλβανίας θα σταθεί αιτία ώστε να ξεσπάσει μια μεγάλη συζήτηση με έντονο «θρησκευτικό» χαρακτήρα. Στις 2 Δεκεμβρίου 1992 –κρίνοντας πιθανώς ότι οι φλόγες του πολέμου στην Γιουγκοσλαβία πλησιάζουν και στο Κόσοβο και ότι η Αλβανία θα χρειαστεί συμμάχους– βάζει την υπογραφή του ώστε η χώρα να γίνει μέλος της Ισλαμικής Διάσκεψης (Ι.Δ.). Ένα μεγάλο μέρος των πολιτικών του αντιπάλων και των Αλβανών διανοούμενων κατηγορήσαν τον ίδιο ότι επιδιώκει την μετατροπή της Αλβανίας σε «ισλαμική αποθήκη».

Είναι γεγονός, πάντως, ότι η συμφωνία αυτή είχε ως συνέπεια να ανοίξουν διάπλατα οι πόρτες της Αλβανίας στις ισλαμικές οργανώσεις (ανθρωπιστικές και μη), οι οποίες έδειξαν ιδιαίτερο ζήλο για την ανέγερση των ισλαμικών και πολυτελών τεμενών.

Επίσης, ο ίδιος ο Μπερίσα για να εξασφαλίσει την πολιτική του επικράτηση δεν δίστασε να παραβιάσει την αρχή της μη ανάμειξης της πολιτικής στις θρησκευτικές υποθέσεις και αντίστροφα. Από το 1993 προσπαθεί να χρησιμοποιεί για πολιτικούς λόγους την Κρατική Γραμματεία για τις Θρησκείες.

Σημαντικό ρόλο ως προς την ανάμειξη της πολιτικής με την θρησκεία φέρεται να έπαιξε ο αρχηγός των Αλβανικών Μυστικών Υπηρεσιών Μπασκίμ Γκαζιντέντε. Ο Γκαζιντέντε, πριν γίνει Αρχηγός των Μυστικών Υπηρεσιών, ήταν Πρόεδρος του Συνδέσμου των Μουσουλμάνων Διανοούμενων «*Η Ισλαμική Κουλτούρα*». Χάρη στον Γκαζιντέντε κυρίως, η οργάνωση αυτή παρεκτρέπεται από τον πολιτιστικό της χαρακτήρα και παίρνει έναν περισσότερο πολιτικό χαρακτήρα.

Ένας από τους στόχους της οργάνωσης είναι η δημιουργία στην Αλβανία μιας κοινωνίας που θα στηρίζεται σε «*ισλαμικές αξίες*». Ο ίδιος ο Γκαζιντέντε φαίνεται πως επηρέασε αποφασιστικά τον Μπερίσα, προσπαθώντας να τον πείσει ότι για να κρατηθεί στην εξουσία πρέπει να στηριχθεί κυρίως στον Βορρά και στους μουσουλμάνους της χώρας.²²

Πάντως, το ακροατήριο της οργάνωσης παρέμεινε, παρόλη την σημαντική πολιτική του επιρροή, πολύ περιορισμένο.

Επίλογος

Η ΓΕΝΙΚΗ αυτή περιγραφή της σχέσης της αλβανικής εθνικής ταυτότητας και θρησκείας αναμφίβολα είναι αρκετά περιορι-

σμένη. Γιατί, πρώτον, δεν ασχολείται με τις αποχρώσεις της εν λόγω σχέσης στους αλβανικούς πληθυσμούς που ζουν έξω από τα κρατικά σύνορα της Αλβανίας και, δεύτερον, δεν προβαίνει σε διεξοδικές αναλύσεις πολύ σημαντικών ιστορικών περιόδων.

Ως γενικό συμπέρασμα θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς τον Πόποβιτς, σύμφωνα με τον οποίο «η εθνική ταυτότητα και η θρησκεία στην Αλβανία δεν συμπίπτουν».²³

Την ίδια στιγμή, ανάλογα με τις συγκυρίες, οι σχέσεις ανάμεσα στην εθνική ταυτότητα (ή ταυτότητες) και την θρησκεία γίνονται αντικείμενο συζητήσεων και ανασυγκρότησης μύθων. Μια τέτοια συγκυρία ήταν π.χ. εκείνη της 11ης Σεπτεμβρίου, όταν πολλοί στην Αλβανία –λόγω του γεγονότος ότι η πλειοψηφία του πληθυσμού είναι μουσουλμάνοι– φοβήθηκαν μήπως τους κατατάξουν στο στρατόπεδο του «διαβόλου». Είναι χαρακτηριστικός ο τίτλος του πιο δημοφιλούς αλβανικού περιοδικού «Κλαν» αμέσως μετά τα γεγονότα: «Εμείς θρήσκοι; Όχι, Αλβανοί!», αναπαράγοντας έτσι τον «πάγιο» μύθο του αλβανικού εθνικισμού. Ασφαλώς, λέγοντας μύθο δεν εννοούμε κάτι που έχει κατασκευαστεί *ex nihilo* στο εργαστήριο της φαντασίας. Εννοούμε περισσότερο αυτό που ο Lippmann ορίζει ως μύθο «...το διακριτό σημείο του μύθου είναι ότι η αλήθεια και το λάθος, η πραγματικότητα και το παραμύθι, το ντοκουμέντο και η φαντασία, στέκονται όλα στο ίδιο επίπεδο αξιοπιστίας».²⁴

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Miranda Vickers & James Pettifer, *Albania. From Anarchy to a Balkan Identity*, Hurst & Company, London, 1999.
2. Noel Malcolm, «Mitet e identitetit kombëtar shqiptar», στο *Roli i miteve në historinë e Shqipërisë*, ed. Përpjekja, nr. 15-16, Tiranë 1999.
3. Eqrem Cabej, *Shqiptaret midis Perendimit dhe Lindjes*, Ed. MCM Tirane 1994, σ. 27.
4. Rajawantee Lakshman-Lepain, «Albanie: le enjeux de la reislamisation», στο *Le Nouvel Islam balkanique, Les musulmans, acteurs du post-communisme 1990-2000*, ed. Maisonneuve & Larose, Paris 2001. Βλ. επίσης, Gilles de Rapper «“Culture” and the Re-invention of Myths in a Border Area of Southern Albania», στο Stephanie Schwander-Sievers and Bernd J. Fischer, *Albanian Identities, Myth, Narrative and Politics*, ed. C. Hurst & Co. Publishers Ltd., London, 2002.
5. Ibid.
6. Miranda Vickers, *Οι Αλβανοί*, εκδ. Οδυσσέας.
7. Ibid.
8. Roberto Morozzo Della Rocca, *Nazione e religione in Albania 1920-1944*, ed. Il Mulino, Bologna, 1990.
9. *Η Μάχη της Καρμπαλά κατέχει κεντρική θέση για τους σίιτες μου-*

σουλμάνους. Η πεδιάδα της Καρμπαλά βρίσκεται στο σημερινό Ιράκ. Σύμφωνα με τον ισλαμικό μύθο ο εγγονός του Προφήτη, ο Χουσεΐν, τρίτος Ιμάμης των Σιιτών, αντιμετώπισε το 680 (σύμφωνα με το μουσουλμανικό ημερολόγιο το 1260 μ.Χ.) μαζί με 72 πολεμιστές, εξαντλημένους από τις κακουχίες, την πείνα και την δίψα, τους χιλιάδες αντιπάλους τους που αποτελούσαν τον στρατό του Χαλίφη Ιαζίντ. Αυτή η μάχη στάθηκε αφορμή για το σχίσμα στους κόλπους των μουσουλμάνων ανάμεσα σε Σίιτες και Σουνίτες. Με πολύ απλά λόγια θα μπορούσαμε να πούμε ότι για τους Σίιτες ο Ιμάμης Χουσεΐν εκπροσωπεί τον μάρτυρα και τον ενάρκτο, ενώ ο Χαλίφης Ιαζίντ τον τύραννο και τον εισβολέα.

10. Ger Duijzing, «Qerbelaja e Naim Frashërit» στο *Roli i miteve në historinë e Shqipërisë*, ed. Përpjekja, nr. 15-16, Tiranë, 1999.
11. N. Frashëri, «Fletore e Bektashinjet», στο *Vepra V. I.*, Tiranë, 1995.
12. Georges Castellan, *Histoire des Balkans, XIV-XX siècle*. Ed. Fayard.
13. F. Noli, *Historia e Skënderbeut*, Boston, 1921; George Castrioti Scanderbeg, New York, 1947; *Historia e Gjergj Kastrioti Skënderbeut-Kryezoti Arbëris*. Boston, 1950. F. Noli, *Vepra, V, VI*. Tiranë, 1989.
14. Ο Ζόγου ανατρέπεται το 1924 μετά από μια βίαιη εξέγερση, της οποίας ηγήθηκε ο ορθόδοξος ιερέας Φαν Νόλι. Με την βοήθεια κυρίως των Γιουγκοσλάβων, ο Ζόγου επιστρέφει στην εξουσία μετά από έξι μήνες. Θα μείνει στην εξουσία μέχρι τον Απρίλιο του 1939, οπότε ανατρέπεται και τρέπεται σε φυγή μετά από την εισβολή του ιταλικού φασιστικού στρατού που κατέλαβε την Αλβανία.
15. Βλ. Jean-Arnault Derens, «Les dervishes mystique au cœur de l'identité albanaise», στο *Peuples du Monde*, juin 2001.
16. Roberto Morozzo Della Rocca, *ό.π.*, σ. 47.
17. Ger Duijzing, «Qerbelaja e Naim Frashërit: Feja dhe politika ne Shqipëri», αναφορά στον Bernd J. Fischer, σ. 49, στο *Roli i miteve në historinë e Shqipërisë*, PERPJEKJA 15-16, Tiranë, Ιανουάριος – Δεκέμβριος 1999.
18. E. Hoxha, *Flamur i Luftes per Liri dhe Socializem*, Tirane 1985, στο Miranda Vickers & James Pettifer, *Albania. From Anarchy to a Balkan Identity*, Hurst & Company, London, 1999, σ. 98.
19. Fatos Lubonja, «Religionet ne Ballkan», στο AIM 2000.
20. X. Bugarel, & N. Clayer, *Le Nouvel Islam balkanique, Les musulmans, acteurs du post-communisme 1990-2000*, ed. Maisonneuve & Larose, Paris, 2001.
21. Miranda Vickers & James Pettifer, *ό.π.*, σ. 98.
22. Βλ. Rajawantee Lakshman-Lepain, «Albanie: le enjeux de la reislamisation», στο *Le Nouvel Islam balkanique, Les musulmans, acteurs du post-communisme 1990-2000*, ed. Maisonneuve & Larose, Paris, 2001.
23. Alexandre Popovic, «La situation des musulmans dans les Balkans depuis la chute du mur de Berlin», στο L'INSTITUT POUR LA MEMOIRE EUROPEEN: <http://european.memory.free.fr/Textes/balkans.html>. Βλ. επίσης: A. Popovic, Problèmes d'approche de l'Islam albanais 1912-1967», στο *Actes du Deuxième Congrès international d'études des cultures de la Méditerranée occidentale* (Malte, juin 1976), Alger, 1978.
24. Walter Lippmann, *L'opinione pubblica*, ed. Donzelli, Roma, 1999.